

УДК 336.763

ІВАЩЕНКО О.В., к.т.н.

ГЕЛЬМАН В.М., к.е.н.

м. Запоріжжя

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація: Стаття присвячена сутності та проблемам забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. Розглянуто складові фінансово-економічної безпеки. Визначено загальні напрямки вирішення проблем забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, фінансово-економічна безпека, складові безпеки, держава..

Аннотация. Статья посвящена сущности и проблемам обеспечения финансово-экономической безопасности государства. Рассмотрены составляющие финансово-экономической безопасности. Определены общие направления решения проблем обеспечения финансово-экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансово-экономическая безопасность, составляющие безопасности, государство..

Abstract: Article is devoted essence and problems of maintenance of financial and economic safety of the state. Components of financial and economic safety are considered. The general directions of the decision of problems of maintenance of financial and economic safety of the state are defined.

Key words: economic safety, financial and economic safety, making safety, the state.

Постановка проблеми. Однією з найбільш серйозних проблем України, починаючи з 1990-х років, є зростання загроз економічної і фінансової безпеки держави. Неблагополуччя в цій сфері не дозволяє забезпечити необхідний рівень економічного росту, утрудняє реформування економіки, негативно впливає на торговельну та зовнішньоекономічну діяльність України, створює проблеми в удосконаленні бюджетної, податкової, страхової й іншої сфер фінансової системи України.

Проблеми забезпечення економічної безпеки України стали предметом досліджень лише наприкінці ХХ століття. Однак успішна політика в фінансово-економічній сфері безпосередньо впливає на економіку, політичну та соціальну стабільність України. Тому забезпечення фінансово-економічної безпеки держави є однією з актуальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти фінансової й економічної безпеки держави досліджувалися багатьма авторами. До них ставляться такі відомі українські та російські вчені-економісти, як Абалкін Л.І., Алікперов І.М., Барановський О.І. [2], Богачьов В.І., Богданов І.Я., Бурцев В.В., Вершинін В.М., Возженіков А.В., Делягін М.Г., Єрмошенко Н.Н., Єрмаков С.М., Козирін А.Н., Колосов А.В., Куклін А.А., Попов Є.В., Сенчагов В.К., Фокіна Н.П., Шніпко О.С. й інші.

Однак невизначеність сутності фінансово-економічної безпеки потребує здійснення додаткових досліджень.

Мета статті. Визначення сутності фінансово-економічної безпеки держави та виявлення шляхів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Базовим критерієм забезпечення національної безпеки будь-якої держави є рівень розвитку її економіки. Стійкий розвиток економіки – це основа реалізації національних інтересів будь-якої країни.

Слід зазначити, що поняття фінансово-економічна безпека поки що в літературі зустрічається рідко та воно не досить вивчене. Тому в дослідженні поняття та змісту фінансово-економічної безпеки почнемо з більш загального поняття економічна безпека.

Виділяють ряд сучасних підходів до визначення сутності економічної безпеки. Перший підхід трактує економічну безпеку як невід'ємну частину національної безпеки, тобто це "...захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз".

Другий підхід розкриває сутність економічної безпеки, у першу чергу, як певне "стан економіки", тобто економічна безпека – це стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Третій підхід до визначення сутності економічної безпеки трактує економічну безпеку як сполучення або сукупність умов і факторів, що забезпечують певний необхідний рівень економічного розвитку країни.

Четвертий підхід передбачає визначення економічної безпеки, як "...якісного стану сукупності основних факторів суспільного виробництва в сполученні зі

здатністю держави забезпечити їх ефективне захищене використання в національних інтересах і здійснювати економічну стратегію, адекватну викликам його мінливого економічного простору, з метою досягнення стабільного, стійкого розвитку та самовдосконалення всього суспільства" [4].

Оскільки об'єктами економічної безпеки є держава, суспільство та громадяни, тоді економічна безпека держави може трактуватися як поєднання економічної безпеки макrorівня та економічної безпеки мікрорівня. Тому забезпечення економічної безпеки держави можливе лише за умови узгодження трьох її рівнів – безпеки індивідуума, підприємства (фірми) та держави.

Стан складових економічної безпеки України у 2009-2011 рр. подано на рис. 1.

Переважає більшість (7 з 10 показників) складових рівня економічної безпеки знаходиться у зоні небезпечного стану.

Оскільки національна безпека держави, в першу чергу, забезпечується станом економіки та захищеністю від загроз фінансової безпеки, розглянемо більш детально фінансову складову безпеки держави, рівень якої також знаходиться у зоні небезпечного стану. Економічна теорія обґрунтовує особливе значення фінансів в економіці країни, покладаючи основну відповідальність за них на державу.

Фінансова безпека – це стан фінансів і фінансових інститутів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонічний та соціально спрямований розвиток національної

економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації і захисту інтересів розвитку національних фінансів, підтримка соціально-політичної стабільності суспільства, а так само формується необхідний і достатній економічний потенціал і фінансові умови для збереження цілісності й єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів й успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки [9].

Саме від стану фінансової безпеки залежить рівень розвитку реального сектора економіки, виробнича та всі інші елементи та види безпеки. Стабільний і збалансований розвиток фінансової, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, валютної, банківської, інвестиційної та фондової систем, а також ціноутворення вважаються критеріями фінансової безпеки держави.

Основними загрозами у сфері фінансової безпеки згідно з Законом України "Про основи національної безпеки України" є:

- недосконалість бюджетної політики та нецільове використання коштів бюджету;
- переважно фіскальний характер системи оподаткування;
- значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговуванням;

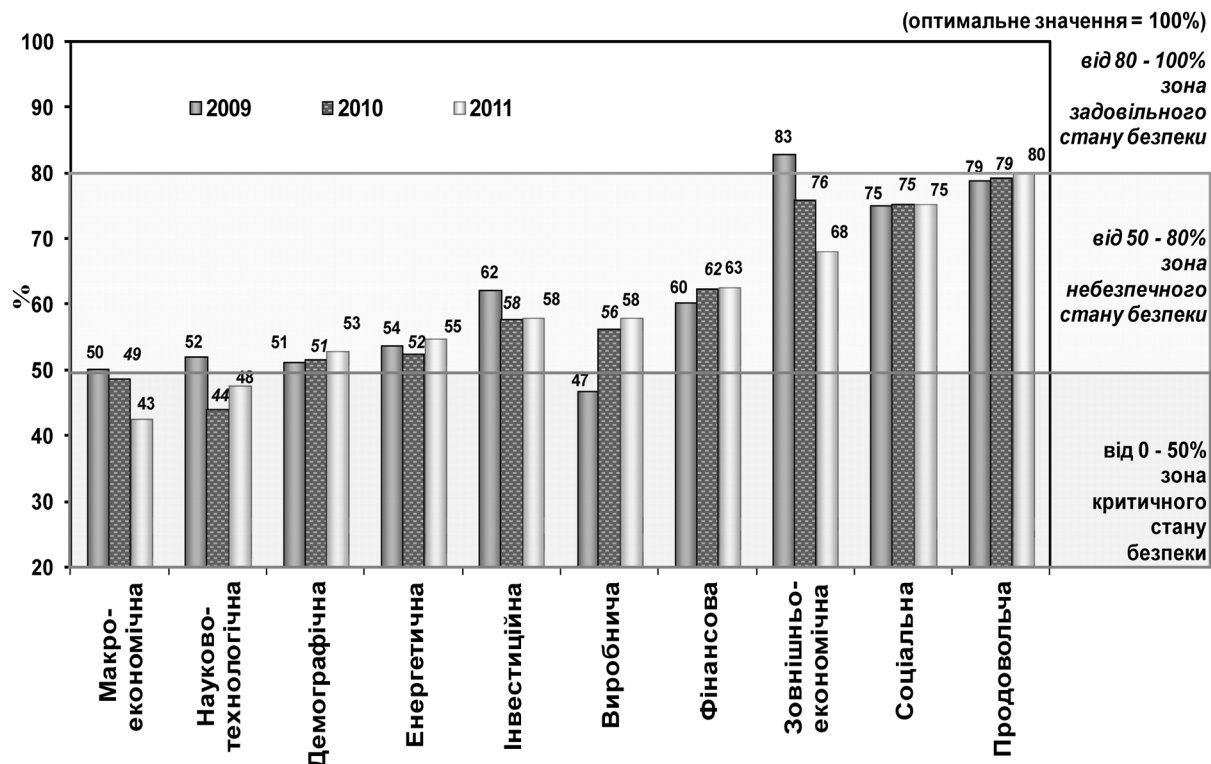

Рис. 1 – Стан складових економічної безпеки України у 2009-2011 рр. [8]

- різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти;
- недостатні обсяги золотовалютних резервів;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок за кредитами;
- криміналізація та масштабний вплив капіталу у "тінь" і за кордон;
- фінансова залежність національної економіки від зовнішніх джерел;
- нецільове використання коштів державного бюджету;
- складний фінансовий стан підприємств, недостатність власних коштів для формування необхідного інвестиційного потенціалу, незначні обсяги інвестицій;
- недосконалість нормативно-правової бази регулювання платіжно-розрахункових відносин, криза неплатежів [1].

Неадекватне реагування на зазначені загрози призводить до фінансової кризи, а забезпечення безпеки реалізується шляхом ліквідації загроз і компенсації збитків. Для забезпечення фінансової безпеки необхідний постійний моніторинг її індикаторів, таких як:

- рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет України; – рівень монетизації ВВП;
- дефіцит державного бюджету; – ступінь доларизації національної економіки;
- швидкість обігу готівки;
- ставка рефінансування НБУ;
- процентна ставка за банківський кредит;
- валютний курс; – частка податків в обсязі ВВП;
- відношення величини власних коштів підприємств до величини залучених коштів.

Основним критерієм при виборі індикаторів фінансової безпеки є рівень вразливості окремих сфер фінансової системи та ступінь впливу дестабілізуючих чинників на реалізацію національних інтересів. Відхилення індикаторів від нормальних значень призводить до порушення відтворювальних процесів і негативних тенденцій у фінансовій сфері.

Фінансова безпека, в свою чергу, містить такі складові: бюджетна, податкова, боргова, грошово-кредитна, валютно-курсова, банківська, інвестиційна безпека. Основу фінансової безпеки держави в цілому складає її бюджетна безпека. Бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів [6].

Як свідчать дослідження, за останні роки стан Державного бюджету характеризується в основному як дефіцитний, що спричиняє не лише зниження рівня бюджетної і фінансової безпеки, а й низку інших наслідків для економіки держави [3].

Наступна складова – податкова безпека, яку трактують як забезпечення зростання ресурсного потенціалу

для соціально-економічної стабільності та розвитку держави, збереження цілісності фінансової системи, протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам країни.

Оскільки податкова безпека держави визначається ефективністю податкової тактики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави, індивідуальні та корпоративні інтереси платників податків, то з позицій фіскальної достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним. Але не слід забувати, що на фіскальну безпеку держави впливають численні податкові, часто необґрунтовані пільги. Разом з тим, податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згорання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази. Саме до таких негативних результатів може призвести надмірне податкове навантаження [5].

Значний податковий тягар гальмує економічне зростання в Україні. Водночас зниження податкових ставок загрожує скороченню бюджетних надходжень, що може призвести до порушення виконання Державою покладених на неї функцій.

Боргова безпека – це такий рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету і руйнуванням вітчизняної фінансової системи [6].

До головних індикаторів, що характеризують ефективність боргової політики країни, відносять:

- спроможність у повному обсязі обслуговувати та своєчасно погашати борг;
- співвідношення сумарних виплат із обслуговування та погашення державного боргу до загальних доходів державного бюджету та ВВП;
- чисті позичкові залучення за вирахуванням витрат на погашення та обслуговування державного боргу.

Статистика свідчить, що державний борг України на 5 вересня 2011 року досяг 360,5 млрд. грн. при пороговому значенні на кінець року 375,6 млрд. грн. На кінець 2011 року сукупний державний і гарантований державою борг України очікувався на рівні 42,5% ВВП, на кінець 2012 року очікується в розмірі 41,9% від ВВП, на кінець 2013 року – 37,9%, 2014 року – 35,3% [7].

Грошово-кредитна безпека – це такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів і таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення [6]. В зв'язку з цим, основним завданням грошово-кредитної (монетарної) політики є

забезпечення стабільності грошової одиниці, а інструментами реалізації завдання можуть бути:

- процентна ставка рефінансування;
- резервні активи ЦБ;
- операції на відкритому ринку;
- валютні інтервенції та ін.

Валютно-курсова безпека – це такий стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках [6].

До критеріїв валютної безпеки відносять: передбачуваність динаміки обмінного курсу національної валюти; збалансованість попиту та пропозиції на валютному ринку; забезпеченість в іноземній валюті потреб держави та суб'єктів господарювання; стабільність джерел надходжень іноземної валюти; узгодженість інтересів імпортерів та експортерів, що пов'язана зі збалансованістю сальдо торгового балансу; самостійність національної валютної політики та ін.

Фінансову безпеку держави визначає також фінансова безпека банківської системи, яка розглядається в двох аспектах. По-перше, з позиції фінансових наслідків діяльності комерційних банків для економічної безпеки країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з позиції недопущення та відвернення явних і потенційних загроз фінансовому стану банківської системи країни на рівні як центрального банку, так і комерційних банків [2, с. 178].

Безпеку банківської системи трактують, як такий її стан, коли забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування для соціально-економічного розвитку країни.

До індикаторів безпеки банківської системи належать:

- відношення активів банків до ВВП;
- розмір чистих внутрішніх активів НБУ (обсяг грошової маси та розмір емісій);
- обсяг чистих зовнішніх резервів НБУ (різниця між зовнішніми кредитами та розміщенням валютних активів НБУ за межами країни);
- частка активів недіючих банків у загальній сумі активів комерційних банків;
- частка іноземного капіталу у сукупному капіталі банківської системи;
- частка проблемних кредитів у обсязі чистих активів банків й ін. Безпека банківської системи в цілому залежить від безпеки окремого банку та навпаки.

Наступною складовою фінансової безпеки держави є інвестиційна безпека, яку визначають як такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної

сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [6].

Головними індикаторами, що визначають інвестиційну безпеку, є:

- частка у загальному обсязі капіталовкладень (в межах 20-25% від ВВП);
- частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій країни;
- співвідношення прямих і портфельних інвестицій;
- величина іноземних інвестицій на душу населення;
- ступінь покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою;
- частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проекту (рекомендовано 35-40%);
- ризикованість інвестиційних проєктів.

Забезпечення інвестиційної безпеки держави потребує формування привабливого інвестиційного клімату. На сьогодні інвестиційний клімат України перебуває в негативному становищі, що пов'язано з політичною нестабільністю та недосконалістю законодавчої бази.

Вищесказане дозволяє зробити висновок, що сукупність складових фінансової безпеки, які, в свою чергу, забезпечують найважливішу складову економічної безпеки, можна об'єднати в поняття фінансово-економічної безпеки держави. При цьому забезпечення фінансово-економічної безпеки держави потребує вирішення широкого кола проблем, що стосуються формування критеріїв та принципів забезпечення фінансово-економічної безпеки, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які викликають загрозу фінансово-економічній безпеці країни, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання. Що стосується системи забезпечення фінансово-економічної безпеки, зокрема, системи відповідних інститутів і організаційно-управлінських структур, то вона також потребує належної структурної організації.

До основних напрямків забезпечення фінансово-економічної безпеки України слід віднести:

- моніторинг, аналіз і прогнозування загроз фінансово-економічній безпеці в усіх сферах їх прояву; – визначення критеріїв фінансової безпеки та їх порогових значень;
- розроблення системи заходів та механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки країни;
- організація діяльності законодавчих та виконавчих органів державної влади України з реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження або послаблення загроз національним фінансовим інтересам;
- підтримка на необхідному рівні стратегічних та мобілізаційних ресурсів держави. Однак забезпечення прийнятного рівня фінансово-еконо-

мічної безпеки не можливе без здійснення структурної перебудови та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Висновки. Таким чином, забезпечення фінансово-економічної безпеки можна вважати вирішальним фактором у забезпеченні всіх складових економічної безпеки держави та впливі на безпеку в інших сферах життя суспільства, оскільки всі види безпеки мають потребу у фінансовому забезпеченні, без якого вони не можуть бути реалізовані на необхідному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про основи національної безпеки України" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №39, ст.351). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>
2. Барановський О.І. Фінансова безпека [Текст] / О.І. Барановський; Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Деменок О.В. Бюджетна безпека України як одна з складових фінансової безпеки держави. [Електронний ресурс] / Деменок О.В. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43052.doc.htm
4. Евса О. Что скрывает экономическая безопасность? [Електронний ресурс] / Евса О. – Режим доступу: http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=66766
5. Матвеев В.В., Селіверстова І.О., Гавриленко О.А. Податкова безпека як елемент фінансової безпеки держави. [Електронний ресурс] / Матвеев В.В., Селіверстова І.О., Гавриленко О.А. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Matveev_310.htm
6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
7. Наконечна Н.В. Тенденції індикаторів фінансової безпеки України. [Електронний ресурс] / Наконечна Н.В. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/finance/12sep2011/gosdolg.html>
8. Стан енергетичної безпеки України (оцінка та методологія розрахунку). [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/Pr6_25_05.ppt
9. Шолохова Е.В. Финансовая безопасность России в современных условиях. [Електронний ресурс] / Шолохова Е.В. – Режим доступу: <http://www.rae.ru/forum2012/21/662>